

Den Gamle By i 100 år

Af Connie Jantzen

Det er i år 100 år siden, at Den Gamle By blev grundlagt. I den forbindelse opsummerer museumsinspektør, cand.mag. Connie Jantzen museets historie og udvikling. Connie Jantzen har et indgående kendskab til Aarhus, idet hun er født og opvokset i byen og har været ansat på Aarhus Bymuseum frem til museets indlemmelse i Den Gamle By i 2011.

Det hele begyndte i Aarhus 1907, da den gamle bindingsværksgård fra 1597, der lå på hjørnet af Immervad og Lille Torv, blev dømt til nedrivning. Det faldt sammen med, at planlæggerne af den Landsudstilling, der skulle løbe af stables i Aarhus i 1909, havde besluttet, at der skulle vises en udstilling om Aarhus by. I det nedsatte Lokalhistoriske Udvalg med Peter Holm som formand opstod ideen om at genrejse bindingsværksgården på udstillingsområdet som ramme om den lokalhistoriske udstilling.

Da Landsudstillingen åbnede den 18. maj i 1909 stod Borgmestergården, som var blevet gårdens navn, færdig med udstillinger og møblerede stuer. Den blev en stor succes, hvilket var en opmuntring for udvalget, der ønskede, at Borgmestergården skulle bevares.

Peter Holm i sit kontor i hovedbygningen fra Aarhus Mølle i begyndelsen af 1930'erne.

Peter Holm skaber Den Gamle By 1914-1945

Et velegnet sted blev fundet i Det jyske Selskabs Have ved Vesterbro, nuværende Botaniske Have, hvor terrænforholdene egnede sig godt til det frilandsmuseum, der ifølge Peter Holms vision "var skabelsen af et bybillede, gerne med al den hygge og stemning, der kunne være over små gamle byer med huse fra forskellige tider, krogede gader og småhaver med frugttræer og sirbuske."¹

Den 23. juli 1914 blev Borgmestergården åbnet for publikum. Gården udgjorde sammen med lysthuset i haven og Frans Hansens Hus begyndelsen til Den Gamle By, der var verdens første frilandsmuseum for købstadens bygninger og liv.

I de efterfølgende år fulgte genopførelsen af en række mindre og større huse og gårde, der alle var med til at give et billede af en mangfoldig købstad.

Tekstilsamlingen

Det var Peter Holms tanke, at Den Gamle By skulle vise købstadskulturen i sin bredeste forstand. Det var derfor naturligt, at museet opbyggede flere specialsamlinger.

Allerede i 1914 blev dele af tekstilsamlingen udstillet i et enkelt rum i Borgmestergården. Peter Holm berettede om udstillingen: "Pladsen var kneben og til dels uegnet, og på ægte mandfolkevis var tingene fremlagt i den tilstand de var modtagne, hist og her endog ophængt ved hjælp af tegnestifter"². I 1924 fik samlingen sit Dragtmuseum i Tværgadehuset. Dragtmuseet blev til Tekstilmuseet med flytningen i

Den Gamle By viser skiftende særudstillinger med tekstiler. I 2009 klippede Kronprinsesse Mary snoren til udstillingen Festtøj. Dragt- og tekstilsamlingen er den ældste af museets mange specialsamlinger.

1939 til det nyopførte Bendtsens Pakhus fra Aalborg. Den permanente udstilling lukkede i 2001.

Håndværkermuseet

Der kom hurtigt fokus på indsamling af værksteder fra de håndværk, der var typiske for købstaden, og i 1916 åbnede Håndværkermuseet i huset på hjørnet af Torvet og Brostræde med lysestøberens, skomagerens, nålemagerens og træskomagerens værksteder. Efterhånden som museet udvidedes med flere huse, fik de enkelte håndværk deres eget hus. De to første var Farveriet i 1928 i et hus fra Aalborg og Bogtrykkeriet i 1930, i dag Avistrykkeriet.

Urmuseet

Urmuseet blev indrettet i Frans Hansens Hus fra Aarhus, nabohuset til Borgmestergården, og blev indviet i 1934.

Huset var indrettet med butik og tikkende ure. Bag butikken var svendenes værksted og på 1. salen det egentlige urmuseum med eksempler på ure lige fra solure over lommeure til tårnurværker.

Konditori og restaurant

Efterhånden som der kom flere og flere gæster på museet og ikke kun aarhusianere, opstod behovet for et sted, hvor de besøgende kunne sidde og få en kop kaffe. Efter at museet

Fra 1926 kunne museets gæster nyde kaffe og kage i hyggelige omgivelser i Aalborggårdens gård. Kaffestedet blev i 1933 afløst af Den Gamle Bys restaurant.

havde fået en bevilling til at drive konditori, blev stuerne i Aalborggårdens Grotumfløj møbleret som serveringslokaler, og i gården bag fløjen var der udendørs servering. Konditoriet kunne åbne i maj 1926.

Den brandfare, som konditoriets køkken indebar, førte til et ønske om at få en rigtig gæstgivergård i Den Gamle By. Pinsemorgen 1933 kunne museet slå dørene op til den nye restaurant i udkanten af museumsområdet.

Direktørskifte

Da Peter Holm i 1945 trådte tilbage som direktør, var der genopført ikke mindre end 45 større og mindre huse samt anlagt en åhavn i Den Gamle By. Desuden havde ikke færre end 15 håndværk fået værksted i eget hus, foruden en enkelt fabriksvirksomhed, Uldspinderiet og Dampvæveriet, der blev indviet i 1944.

Helge Søgaard museumsdirektør 1945-1964

Peter Holms efterfølger blev dr.phil. Helge Søgaard. Det var stadig Den Gamle Bys vigtigste opgave "at være et samlingssted for de danske købstæders kulturminde og at vise deres næringssliv og betydning for udviklingen".³ Under hans ledelse kom fokus til at ligge på det videnskabelige arbejde, samlingerne og udstillingerne.

Helge Søgaard forlod pludselig Den Gamle By i 1964, formentlig på grund af en voksende uoverensstemmelse mellem Søgaards strengt videnskabelige holdning til museumsarbejdet og bestyrelsens ønske om en mere udadvendt og publikumsorienteret vinkel.

Aarhussamlingen

I den aarhusianske Renæssancegård fra 1593 åbnede i foråret 1946 en nyopstilling af genstande og billeder fra Aarhus, kaldet Aarhussamlingen, som Aarhus Museum havde overdraget til Den Gamle By i 1926. Kun en lille del af samlingen havde siden 1926 været udstillet i Aalborggården. Udstillingen blev lukket omkring midten af 1990'erne og afløses i 2017 af den underjordiske udstilling Aarhus Story.

Museumsdirektør Helge Søgaard viser den jugoslaviske vicepræsident E. Kardeij og statsminister H.C. Hansen rundt i Den Gamle By under deres besøg i 1959.

De første kammerkoncerter blev spillet på hovedtrappen til Borgmestergården i 1946. Koncerterne blev senere en tradition i Den Gamle By.

Ramme for kulturelle arrangementer

Aarhus Byråd tog med otte koncerter på Torvet i sommeren 1946 initiativ til at bruge Den Gamle By til forskellige kulturelle arrangementer. I 1950 opførte skuespillere fra Aarhus Teater for første gang friluftsspil. Bag Lille Rosengården spillede de Ludvig Holbergs “Henrik og Pernille”. En tradition var skabt som holdt frem til 1963, da Holbergspillene rykkede inden for i Helsingør Theater.

Nye bygninger

Der blev stadig føjet brikker til Peter Holms købstad, da et postkontor åbnede i 1953 sammen med postmesterens bolig i Aabenraahuset. I den anledning kunne gæsterne købe frimærker og få deres post stemplet med det særlige dagstempel, som Postvæsenet havde fremstillet. I 1961 fik købstaden sit eget teater med indvielsen af Helsingør Theater fra 1817.

Hans Lassen museumsdirektør 1964-1981

Den 1. november 1964 tiltrådte Hans Lassen posten som direktør for Den Gamle By. Samme år havde museet eksisteret i 50 år og var nu en “by” med 55 huse og en lang række af større og mindre samlinger, der ud over at repræsentere håndværkets historie også kunne illustrere adskillige aspekter af dagliglivet i købstaden.⁴

Hans Lassen lagde stor vægt på den publikumsmæssige side af museumsarbejdet. Han betragtede det som sin særlige opgave i videst mulig udstrækning at “åbne” både museet og husene for de besøgende. Flere af museets specialsamlinger

Et festklædt publikum ved indvielsen af Helsingør Theater den 2. december 1961. Teatret, der er indrettet som på Frederik VI's tid, har lagt scene til Aarhus Sommeropera samt adskillige teaterforestillinger, koncerter og foredrag.

blev nyopstillet, blandt andet sølvsamlingen i et nyindrettet sølvkammer.

Festugemarked

I forbindelse med afholdelsen af den første Festuge i Aarhus i 1965 åbnede Den Gamle By porten til det første marked med teltboder på Torvet. Der var karrusel og Mester Jakel Teater samt besøg af Dyrehavsbakkens Pjerrot fra København.

Festugemarkedet blev en tradition i Den Gamle By, og mere og mere af museet blev inddraget. Skydetelt, gadeorgel og Cirkus Krone blev faste indslag på markedet, ligesom der kom flere gøglere i gaderne. I 1997 sluttede den form for festugemarked i Den Gamle By. Året efter blev markedsgøgl og madboder afløst af arbejdende værksteder, levende butikker og historiske aktører i gadebilledet.

Arbejdende værksteder

Museets gæster kunne i efterårsferien i 1970 for første gang opleve, at der blev arbejdet i flere af museets værksteder. En ny tradition var skabt. I Farveriet stod dampen ud i rummet, og farveingredienserne kogte i kedlerne, mens maskinerne i spinderiet og væveriet kørte. Desuden arbejdede snedkeren i sit værksted. I dag er værkstederne kun åbne ved særlige lejligheder.

Museumsdirektør Hans Lassen ser på Den Gamle Bys Stofudstilling i festugen i 1969. Foto Per Allan.

Harmoniorkesteret Kærne blev hurtigt med deres løsslupne optræden et fast indslag i festugemarkederne, og det populære orkester var i en årrække Den Gamle Bys Byorkester. Foto Per Allan, 1970.

Museumsdirektør Erik Kjærsgaard står ved en af de markedsboder, der blev rejst i 1995. De findes stadig i Algade som slikbod, drejerens bod og pottemagerens bod.

Erik Kjærsgaard museumsdirektør 1981-1995

Erik Kjærsgaard fortsatte forgængerens arbejde med at popularisere Den Gamle By. Det var af stor betydning for museets økonomi, at så mange som muligt besøgte museet.

Da Erik Kjærsgaard tiltrådte som direktør omfattede købstaden 60 større og mindre bygninger, og ved udgangen af 1995 var yderlige fire bygninger blevet genopført.

På grund af nedskæringer i de offentlige tilskud, så museet sig i 1983 nødsaget til at indhegne museumsområdet og opkræve en entré på 15 kr. i månederne juni-august. For i mindst mulig omfang at genere de mange aarhusianere, der var vant til at gå ture i Den Gamle By, var byen frit tilgængelig uden for turistsæsonen og museets åbningstid.

Endnu et marked

Fra 1983 kunne gæsterne besøge et julemarked. To Lions klubber stod for markedet i en weekend med boder, optræden, musik og andre forlystelser. Markedet blev så godt modtaget, at det blev et fast indslag i december måned indtil 2003, da museets Jul i Den Gamle By tog over.

“Bliv borger i Den gamle By”

I 1927 dannede en gruppe mennesker, der ønskede at støtte Den Gamle By, en venneforening. Et årskort, der gav gratis adgang til alle museets samlinger og bygninger, kostede 6 kr. Foreningen kom dengang op på 7-800 medlemmer. Efter at have levet et stille liv i en årrække, indledte Den Gamle By i 1983 en hvervekampagne under mottoet “Bliv borger i Den gamle By”. Det resulterede i ca. 4.000 nye medlemmer, og der blev holdt en “vennernes dag”, hvor hele museet var tilgængeligt, også “bag kulissen”. Den Gamle Bys Venner blev i 2012 til Klub Den Gamle By, som i dag har over 13.000 medlemmer.

Thomas Bloch Ravn museumsdirektør 1996-

Efter direktørskiftet i 1996 tages der udgangspunkt i Peter Holms visioner for og tanker om, hvilket museum, han ønskede Den Gamle By skulle være. Det hørte med til hans vision, at museets interiører skulle fremstå på en sådan måde, at gæsterne skulle føle, at beboerne eller håndværkerne lige var gået et ærinde, når man kom ind.

Hendes Majestæt Dronning Margrethe er protektor for Den Gamle By og besøger ofte museet. Her ses hun i selskab med museets nuværende direktør Thomas Bloch Ravn i 2011.

Liv i Købmændsgården

I 1996 tages der hul på en nyskabende formidling, der skal give museets gæster en mere levende oplevelse. I Købmændsgården er ideen at vise livet i året 1864 gennem fire skiftende udstillinger, der opstilles år efter år. I udstillingen, der blandt andet omfatter kopier af mad, genstande, dufteffekter og blomster, indgår livagtige figurer af familien, mens butikssvenden bag disken er en levende aktør.

Julen i Den Gamle By

I Borgmestergårdens stue fra 1848 blev det første pyntede juletræ opstillet i begyndelsen af 1950'erne, og i 1953 blev der i stuen fra 1700-tallet dækket et middagsbord, "som en hilsen til museets gæster i juleugen".⁵ Herefter blev en juleudstilling et fast indslag på museet, og i 2013 fik juleudstillingen sit eget "hus" i Ålborggården.

Juleaften i 1929 er gæstestegen sat på julebordet sammen med det traditionelle tilbehør hos cykelsmeden. Juletræet i sin potte har fået plads på bordet i hjørnet af den lille stue.

Alle i Levende Museum skal have både en identitet, en rolle og en funktion. Her strikker skomagermadammen anno 1840 strømper, mens hun fortæller om manden, der er på Åbro marked.

I 1997 blev de første skridt taget til at vise, hvorledes julefesten havde formet sig igennem ca. 400 år med 14 julepyntede stuer, samt to butikker og to arbejdende værksteder. I årene herefter kom der flere julepyntede stuer samt aktører i historiske dragter både i køkkener og i stuerne. Fra 2001 arrangerer museet selv julemarkedet med salgs- og madboder rundt i byen samt flere aktører i gaderne. Nu ikke blot en weekend, men hver dag i hele perioden op til højtiden.

Levende Museum

Efter at have taget tilløb gennem flere år med blandt andet vasketøj og høns i baggården, søsatte museet i 2001 projektet “Smag, lugt, og prøv historien” med det formål at sætte fokus på hverdagslivet i 1800-tallets danske købstæder. Konceptet er siden udvidet til også at omfatte 1900-tallet.

Dansk Center for Byhistorie

Den 1. januar 2001 blev Dansk Center for Byhistorie oprettet. Centret er et samarbejde mellem Aarhus Universitet og Den Gamle By og har til formål at “fremme forskning, forskeruddannelse og formidling af de danske byers historie”.⁶

Møntmestergården 2009

100 år efter åbningen af Landsudstillingen fuldendes bebyggelsen omkring Den Gamle Bys torv, da den prægtige Møntmestergård endelig åbnede for publikum. Det havde taget 13 år at genopføre gården, som Den Gamle By i 1995 fik overdraget af Københavns Kommune, og det kostede 60 mill. kr. at genrejse, redekore og møblere den enestående bygning.

1900-tals kvarter

Som en naturlig udbygning af Den Gamle By sættes der i 2002 fokus på etableringen af et 1900-tals kvarter.

Det er planen at udvide museumsområdet med bygninger fra industrialiseringens tid, og indrette disse med boliger, butikker og virksomheder, som de kunne have taget sig ud i henholdsvis 1927 og 1974.

Det eksisterende kvarter omkring Søndergade og Havbrogade med isenkræmmerens og boghandlerens butikker fremstod i 2010 som et gadebillede anno 1927 med den rette gadebelægning, fortove, gadebelysning og gavlreklamer.

Spadestikket til den første etape af 1974-kvarteret, der var bygningsrækken langs Sønderbrogade, blev taget i 2008. Målet med denne bydel er at skabe et brokvarter, som de så ud – og til dels stadig kan opleves – i de danske provinsbyer.

For at undgå tidsforvirring lægges 1974-kvarteret i forlængelse af den ældste del af Den Gamle By med 1927-kvarteret som bindeled.

I 2010 åbnede Schous Sæbehus i 1927 kvarteret. I baglokalet findes telefoncentralen, der er bemandet, så gæsterne kan prøve at ringe til hinanden via centralen.

Dansk Plakatumuseum

Bag facaden med Rejsebureau, Fotoborgen og Glarmester H.W. Krampau, alle tidstypiske butikker i 1974, findes Dansk Plakatumuseums moderne udstillingslokaler. Plakatumuseet har siden 2006 været en integreret del af Den Gamle By og åbnede 31. oktober 2009 den første udstilling i sine nye lokaler.

Kunstkammeret

I kælderen under Plakatumuseet åbnede Kunstkammeret i 2011. Det er et topsikret skatkammer, hvor klenodierne fra museets samlinger af ure, sølvtøj, fajance og porcelæn igen kunne udstilles. Genstandene havde siden et tyveri i 2000 af 11 fornemme lommeure, der heldigvis kom tilbage til museet, af sikkerhedsmæssige grunde ikke været udstillet.

Erindringsformidling

Mod nord afsluttes rækken af en rekonstruktion af et hus fra Korsør. På 1. sal indrettes en treværelses lejlighed med møbler og indbo fra 1950'erne. Her kan ældre borgere, der er ramt af demens, komme på besøg og opleve et hjem fra den periode, da de selv stiftede hjem og familie, og som er den periode i livet, de fleste husker bedst.

I Plakatumuseets lyse udstillingslokaler kan ses en permanent samling af danske klassiske plakater og skiftende udstillinger.

I stueetagen i Korsørhuset åbnede Pouls Radio i 2010 med det sidste nye inden for radio og Tv-apparater anno 1974.

Havnegade-etapen

I 2009 gik næste etape, Havnegade-etapen, efter flere års planlægningsarbejde for alvor igang. Der var hjemtaget huse fra Hjørring, Viborg, København og Horsens, mens det store hjørnehus, Tårnborghuset skulle opføres som en rekonstruktion af et hjørnehus i Helsingør. Husene indrettes med hjem, virksomheder og butikker som i 1974, hvoraf de første åbnede i 2013 og flere fulgte i 2014.

Aarhus bys historie

Aarhus Byråd besluttede i 2010, at Bymuseet i Aarhus skulle nedlægges som selvstændig institution, og funktioner, personale og bevillinger skulle overdrages til Den Gamle By. Flytningen skete i 2011 og betød, at Den Gamle By foruden at være et nationalt museum også igen blev lokalmuseum for Aarhus.

Overflytningen blev markeret med åbningen af udstillingen Aarhus Flashback den 30. september 2011 sammen med udgivelsen af bogen med samme navn og lanceringen af applikationen Aarhus Streetmuseum.

I januar måned 2014 påbegyndtes arbejdet med at etablere det underjordiske rum, der skal huse Aarhus Story, som bliver en stor permanent Aarhusudstilling. Den forventes at åbne i 2017.

2012 Tilbud til særlige grupper

Den Gamle By arbejder med formidling på mange forskellige områder. Historien skal gøres tilgængelig og vedkommende for så mange som muligt. Foruden speciel formidling for demente har Den Gamle By også udviklet forløb for børn og

Børn og unge med psykisk handicap kan komme tæt på historien på et besøg hos Tante Johanne i 1864. Den Gamle Bys levende miljø virker så stærkt, at de overvinder for eksempel deres angst. Børn der ellers aldrig rører ved andre, tør pludselig gøre det, når de leger i en historisk dragt.

unge med psykisk handicap, og de første børn kunne i 2012 komme på besøg enten hos Tante Johanne eller hos Madam Nielsen.

Samtidsdokumentation

Netop i 100-året for indvielsen af de første huse i Den Gamle By foretager museet en samtidsdokumentation og –indsamling af året 2014. Projektet skal på sigt munde ud i en gade anno 2014 med bymiljø, forretninger og lejligheder, der er bygget op med genstande og personhistorier, som danskerne har været med til at pege på blandt andet via de sociale medier.

Noter

1. Peter Holm: "Den gamle By" i Aarhus 1951, side 95.
2. Samme side 212.
3. Helge Søgaard: Aarsberetning 1946, Den Gamle Bys årbog 1946, side 5.
4. Hans Lassen: Årsberetning 1964, Den Gamle Bys årbog 1964, side 6.
5. Helge Søgaard: Årsberetning 1953, Den Gamle Bys årbog 1953, side 5.
6. Søren Bitsch Christensen: Årsberetning Dansk Center for Byhistorie 2001, Den Gamle Bys årbog 2001, side 94.

Den Gamle By in 100 years

Den Gamle By opened in 1914, when the first buildings were erected. The idea for the world's first open-air museum

of market-town buildings was conceived in 1909, through the desire to preserve the Mayor's House after the national exhibition closed. Here the driving force was Peter Holm, who became the first director of the museum. He retired in 1945, by which time 45 large and small buildings had been re-erected.

The four succeeding directors have each developed the museum in their own way. In his work for the museum, Helge Søgaaard attached great importance to the scientific aspects, studying and exhibiting the expanding special collections. By contrast his successor, Hans Lassen, considered that his task was as far as possible to "open up" the museum for its guests. This line was followed by Erik Kjærsgaard until his death in 1995. His successor, Thomas Bloch Ravn, has developed the museum's informative activities based on Peter Holm's visions, through Living History and Christmas in Den Gamle By, and extended the museum with the quarters from 1927 and 1974, the Poster Museum and responsibility for the history of the city of Aarhus.